

PAPRSKY SVOBODY

Britská podpora brněnského disentu
v 80. letech 20. století

PAPRSKY SVOBODY

Britská podpora brněnského disentu
v 80. letech 20. století

Romana Dominika Hrbatová

Marta Mrázová

Petra Pichlová

Kritický katalog ke stejnojmenné výstavě,
kterou připravilo Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (ODKAZ)
Moravského zemského muzea.

Moravské zemské muzeum, Mramorové sály, Biskupský dvůr
15. října 2025 – 19. dubna 2026

Nad výstavou poskytli záštitu:

Petr Fiala, předseda vlády České republiky
J. E. Matt Field, velvyslanec Spojeného království Velké Británie
a Severního Irska v České republice
Markéta Vaňková, primátorka města Brna

*Výstava a kritický katalog vznikly na základě institucionální podpory
dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace
poskytované Ministerstvem kultury České republiky (DKRVO, MK000094862).*

Recenzovali: PhDr. Petr Blažek, Ph.D.
PhDr. Aleš Filip, Ph.D.

©Text: Romana Dominika Hrbatová, Marta Mrázová, Petra Pichlová
©Moravské zemské muzeum, Brno 2025

ISBN 978-80-7028-625-8

Obsah

Poděkování	8
Úvod	9
Počátky spolupráce	11
Fenomén bytových seminářů v Československu	11
Dopis Julia Tomina zahraničním univerzitám	12
Tominův dopis v Oxfordu	13
Roger Scruton a ustavení Jan Hus Educational Foundation	15
Roger Scruton a jeho navázání kontaktu v Brně	17
Britské bytové semináře v domácnosti manželů Evy a Petra Oslzlých	27
Organizační a bezpečnostní pravidla	28
Organizační tým a hledání posluchačů	30
Kuryři a systém předávání zpráv	31
Zahraniční návštěvníci	33
Bytové semináře	35
Anglický klub	37
Jan Hus Educational Foundation a brněnský samizdat	49
Audiokazety	50
Elektronický psací stroj	51
Samizdat – počátek i konec Rogera Scrutona v Brně	52
Edice <i>Prameny</i>	54
Počítačová technika a samizdat	55
Český editor <i>Morning Star</i>	57
Tiskárna	58
Knihy francouzské provenience a samizdatové časopisy	60

Bytová kina	71
Bytová kina v Brně.....	73
Kopírování videokazet a dabing	76
Podzemní univerzita a výtvarné umění	87
Přednášky o výtvarném umění v Brně	88
Zájem o české výtvarníky	91
Galerie Drogerie Zlevněné zboží – ostrůvek umělecké svobody v rytmu běžného dne	92
Jan Hus Educational Foundation a hudba	103
Počátky hudební spolupráce.....	103
První návštěva Davida Matthewse.....	105
Tenké hranice	105
Brněnské semináře o hudbě	106
Brněnsko-britské hudební dialogy	107
Jazzová sekce.....	109
Ekologie	123
Ekologie v normalizačním Československu	124
Spolupráce s britskými ekology	125
Vzdělávací nadace Jana Husa po roce 1989	139
Po sametové revoluci	139
Československá vzdělávací nadace Jana Husa	141
Desetiletí obnovy	143
Ocenění	144
Nadace v současné době	145

Závěr	153
Summary.....	155
Seznam použité literatury	157
Archivní prameny.....	157
Literatura a publikované prameny	160

Poděkování

Poděkování patří zejména Barbaře Dayové, Jiřímu Müllerovi, Petru Oslzlému, Miroslavu Pospíšilovi a Rostislavu Pospíšilovi.

Dále děkujeme Petru Antonínovi, Catherine Audardové, Petru Baranovi, Tomu Burkemu, Ros Campbellové, Jamesovi de Candolovi, Markétě Dudové, Janu Dungalovi, Nancy Durhamové, Jiřímu Exnerovi, Aleši Filipovi, Paulu Flatherovi, Yvonně Gaillyové, Helen Ganlyové, Robertu Grantovi, Václavu Houfovi, Radomíru Ištvanovi, Johnu Keanovi, Christopheru Kirwanovi, Janě Klapilové, Jiřímu H. Kocmanovi, Vladimíru Kokoliov, Aleši Kolaříkovi, Vladimíru Kouřilovi, Tinu Kratochvilovi, Miroslavu Kunderatovi, Aleši Lamrovi ml., Haně Laudátové, Andrewovi Lenox-Conynghamovi, Davidu Matthewsovi, Normanu McBeathovi, Aleně Melichar, Aleně Němcové, Pavlu Novákovi, Anthonymu O'Hearovi, Bobu Pacholíkovi, Aleně Přibáňové, Karlu Rechlíkovi, Krzysztofu Rynkiewichovi, Miroslavě Řehulkové, Františku Schildbergerovi, Donu Sparlingovi, Wolfgangu Stockovi, Janu Šimkovi, Pavlu Šremerovi, Jaroslavu Šťastnému, Janě Švábové, Ralphu Walkerovi, Aleši Zábojovi, Pavlu Zatloukalovi

Úvod

K navázání úzké spolupráce oxfordských filozofů s představiteli pražského disentu došlo v lednu roku 1979. Krátce nato vznikla charitativní organizace s názvem Jan Hus Educational Foundation (dále JHEF a nadace), která podporu poskytovala systematicky. V Brně byla kooperace s JHEF započata v roce 1981, v prosinci 1984 se konal první bytový seminář a vzájemná spolupráce trvala bez vyzrazení (a tedy bez přerušení) až do konce roku 1989. Následující rok vznikla v Brně Československá vzdělávací nadace Jana Husa, která ve své činnosti pod názvem Vzdělávací nadace Jana Husa (dále VNJH) pokračuje dodnes.

Výstava s názvem *Paprsky svobody. Britská podpora brněnského disentu v 80. letech 20. století*, která byla v Mramorových sálech Moravského zemského muzea k vidění od 15. října 2025 do 19. dubna 2026, i stejnojmenný katalog se zaměřují na brněnské dění během pěti let v druhé polovině 80. let 20. století. Nejen z pohledu lidských dějin, ale i jednoho lidského života se tato doba může zdát krátká. Bližší pohled ale ukazuje, o jak dlouhou dobu se jednalo v kontextu fungování totalitního režimu. Pět let konspirace, utajování a spolehlivého chodu mezinárodní spolupráce je úctyhodně dlouhá etapa v době, kdy mohl jeden chybný krok vést k vyzrazení aktivity. Rozhodnutím státní moci pak mohlo být zmařeno jakékoliv konání takřka ze dne na den. Pět let se i v očích obyčejného, všedního života může zdát jako mžik. Jak to ale byla doba bohatá a životadárná pro aktéry tohoto dění a jejich okolí a jak trvale zasáhla do jejich životů a dalších aktivit, chceme ukázat nejen na výstavě, ale i v tomto katalogu.

Barbara Dayová uvedla svoji knihu *Sametoví filozofové* tvrzením, že britsko-československá spolupráce je příběhem „skupiny mužů a žen z obou stran železné opony, pro něž filozofie byla otázkou života a smrti“. Tento přístup ke vzdělávání, tato životní, lačná touha po vědomostech, s nimiž se britští filozofové u svých vlastních studentů ve velké většině nesetkávali, byly důvodem, proč se i akademikové z demokratického světa pouštěli do nebezpečné spolupráce. Otázka života a smrti, opravdové touhy, byla hnacím motorem obou stran. Dodáme jen, že v Brně se nejednalo pouze o filozofii, ale o oživující pramen vzdělávání a kultury v širokém smyslu slova.

Tento skutečný příběh se odehrával v 80. letech 20. století. V době, kdy sice polevila nejhorší brutalita komunistického režimu, ale zároveň byl člověk stále svírán a svazován. Totalitní režim se i v této době snažil mít život lidí pod dostatečnou kontrolou. Jakmile se kontrole něco vymklo, a tudíž režim ohrožovalo, snažil se vymknutí vrátit zpět. Včetně patřičného potrestání, které zahrnovalo celou škálu různě odstupňovaných výhrůžek, škodolibostí, nástrah, podrazů a zákeřností v běžném každodenním životě až po zadržení, vazby a vězení. Ve vymýšlení podob potrestání byla fantazie komunistů poměrně pestrá. Hrubé zásahy do lidského života, i pouhé obavy z nich, narušovaly mezilidské vztahy, ničily nejen tělo, ale i rozum a duši.

Bytové semináře (i paralelní svět kolem nich vytvářený) byly snahou vymanit se z této svěrací kazajky kontroly a nesvobody. Vymanění mohlo probíhat demonstračním zpřetrháním uzlů, nebo jejich postupným a nenápadným, ale cílevědomým rozplétáním. Tak se tomu dělo v Brně. Povolení tohoto sevření pak představovalo nejen svobodné nadechnutí, ale i záblesk radosti, potěšení, smysluplnosti. K tomu bylo zapotřebí velké trpělivosti a neoblomnosti hlavních aktérů. Tvrdošíjně zarputilosti žít svobodný život bez určování hranic povoleného.

V případě činnosti Jiřího Müllera se k neoblomnosti přidal navíc smysl pro vytváření principů a strategií. Petr Oslzlý svým tvůrčím duchem dokázal rozšířit britskou pomoc i k dalším oblastem mimo bytové semináře. Miroslav Pospíšil pak propojoval Brity a Brňany svými tlumočnickými schopnostmi. Všechny spojovala ohromná pracovitost. Je třeba také zdůraznit, že všichni tři muži našli pochopení a podporu u svých manželek Bronislavy Müllerové, Evy Oslzlé a Yvony Pospíšilové. Právě ony dávaly svým manželům stabilitu rodinného zázemí a vědomí blízké podpory, což bylo pro hladký průběh dění rovněž důležité. Díky vzájemné harmonické spolupráci a jistotě spolehnutí se na druhého mohla spolupráce vytrvat.

Jednotlivé kapitoly katalogu alespoň částečně respektují chronologickou linii dění. Mnohé se ale odehrávalo současně na několika kulturních frontách. Proto jsou kapitoly dále členěny dle zaměření jednotlivých oblastí. Nejprve se seznámíte s počátky britsko-československé a později úzce brněnské spolupráce, která souvisela s děním v oblasti samizdatu. Následně nahlédnete do kapitol o bytových kinech, výtvarném umění, hudbě a ekologii. Dozvíte se o činnosti VNJH po roce 1989. Samotným jádrem katalogu je část věnovaná bytovým seminářům s britskými hosty v domácnosti manželů Evy a Petra Oslzlých. Knihu doplňuje obrazová příloha a medailony nejvýznamnějších osobností spjatých s JHEF.

Výstava i katalog čerpají z bohatého fondu JHEF a dalších fondů uložených ve sbírkách Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (dále ODKAZ) Moravského zemského muzea. Vycházejí také z konzultací a osobních fondů osobností spjatých s JHEF, především Barbary Dayové, Jiřího Müllera, Petra Oslzlého a Miroslava Pospíšila. Za jejich rady, připomínky, podnětné kritiky, mnohá osvětlení a podporu, a to nejen odbornou, ale i lidskou, jim patří upřímné poděkování.

Počátky spolupráce

Petra Pichlová

Fenomén bytových seminářů v Československu

Vznik bytových seminářů v Československu úzce souvisel s nástupem totalitního vládnoucího režimu a jeho restrikcemi vůči svobodně smýšlejícím intelektuálům.¹ Jedny z prvních bytových seminářů proto vznikaly již v 50. letech 20. století, kdy byli z univerzit propouštěni režimem nevyhovující vyučující. Ti většinou zastávali manuální profese, ale zároveň se dále vzdělávali ve svém původním oboru a poznatky chtěli předávat dále. Tento proces se stal ještě intenzivnějším během normalizace v 70. letech 20. století, kdy docházelo k politickým prověrkám a dalším čistkám na vysokých školách. V této době bytové semináře představovaly jediný prostor, kde mohlo docházet k svobodnému předávání vědomostí a otevřené diskusi. Semináře byly v této době chápány jako místa setkávání osob toužících po vědomostech a svobodných intelektuálních debatách.

Zlomem se pak stalo dění kolem Charty 77. Od roku 1977 se totiž bytové semináře nejen rozrostly a zintenzivnily, ale zároveň se objevily snahy o vytvoření pevnější struktury alternativního vzdělávání a vzdělávacího programu, který by do jisté míry nahrazoval skutečné akademické vzdělání těm, kterým bylo odepřeno. Proto se mnohé z bytových seminářů začaly konat v pravidelně se opakujících intervalech. (GRAEVENITZ 2009, 27)

Jeden z těchto seminářů provozoval Julius Tomin, signatář z první podpisové vlny *Prohlášení Charty 77*. O starověké filozofii, s hlavním důrazem na Platonovu filo-

¹ Bytových seminářů probíhalo v Československu mnoho, v různých podobách a na různých místech. I zaměření bylo rozmanité, od literárních debat přes filozofické a přírodovědné přednášky až po působení skryté, podzemní církve. K výukovým kruhům patřily i vězeňské přednášky uvězněných univerzitních profesorů, například teoreticky a historicky umění Růženy Vackové. Klasifikace a mapování bytových seminářů by si zasloužily svou vlastní odbornou publikaci.

FROM : JAN HUS EDUCATIONAL FOUNDATION PHONE NO. : 01716092703

Dec. 17 1996 05:56

The University of Oxford, Great Britain
Harvard University, USA
Free University, West Berlin
Heidelberg University, Federal Republic of Germany

From: Julius Tomin
Keramická 7
Prague 7, Czechoslovakia
Prague, 20 May 1978

We wish to establish scientific contacts

Dear Colleagues,

I should like to inform you about what we are doing and ask you to cooperate with us in our work.

I, my friends and my students all live in Czechoslovakia. It is now about a year since we decided no longer to accede to the illegal way in which the representatives of State power in this country arrogate to themselves the right to decide who may be allowed to study and what they should be studying, who may give lectures and what subjects they should lecture on. We therefore resolved to get together for the purpose of studying philosophy. As I have for the past 14 years devoted myself to the study of ancient philosophy, it is this subject we chose for our meetings. As was to be expected, it wasn't long before officials of the Interior Ministry began to take an interest in our work. They displayed their interest in their own, characteristic fashion, subjecting us to many hours of interrogation and exerting pressure on us with a view to getting us to abandon our studies. Our need for this kind of joint effort was, however, stronger and we stuck it out. Nor are we isolated in our struggle to gain the right to study - the Charter 77 movement, which is striving to establish fundamental human rights in our country, has given us backing, and we have the support of public opinion abroad. As a result, our course in philosophy has now been running for a whole year. To the credit of the Ministry of the Interior let it be said that they have hitherto not put any further obstacles in our way, at least not directly: they are content to carry out persecution of individuals by sacking them from their jobs, preventing young people from studying at secondary schools and universities, and so on. At times, though, they still threaten us: "We'll destroy you - you and your Plato!" Since we started inviting our friends abroad to come and join our sessions, I haven't received any foreign mail. That is why I have resorted to this Open Letter to your four universities. I have been deprived of all means by which to try and establish scientific contacts in the normal way.

We cannot accept a state of affairs where the authorities decide to whom we may write and from whom receive letters, who may come and visit us, who may talk to us, who may share his knowledge and his experience with us. Most of us have for many years now been studying English and German, our spiritual world is partly formed by the literature of your countries. How can we permit all live contact with contemporary cultural and scientific life in Great Britain, the USA, and West Germany to remain permanently cut off? We cannot even travel to the German Democratic Republic, as our passports have been confiscated. We cannot buy English or German newspapers and journals, and all printed matter sent to us by friends is prevented from reaching us. However, our country needs foreign currency (the living standards of the representatives and executors of State power cannot these days be maintained without Western goods) and so foreigners are welcome. You thus have an opportunity to come to Czechoslovakia and to visit us.

What subjects are we interested in? We wish to understand the world we live in, so we cannot ignore the natural sciences. Has science become a mere instrument for the technical exploitation of nature, or has it retained its capacity to give us an understanding of the universe? We shall welcome natural scientists who will try to bring closer to us the world of the natural sciences as part of the human struggle for understanding... We wish to understand the society we live in - we shall welcome economists and sociologists... We wish to understand Man - we shall welcome psychologists, philosophers, theologians... We wish to understand the development of mankind - we shall welcome anthropologists, historians, futurologists, ecologists... There is no discipline, no subject we can possibly exclude out of hand. There is only one condition - you need to have the desire to come and see us, to share with us the fruits of your own study and research. As I receive no mail from abroad and as my telephone may any day be taken away from me, we cannot count on the normal means of communication. Perhaps you will therefore allow me to suggest a solution which I consider the most convenient: we meet to study philosophy in my flat every Wednesday at 6 p.m., from September to June. You will be most welcome whenever you choose to join us. Ideally, we should like to set aside an agreed day for your lectures, for instance the first Wednesday in the month between October and June.

Dear friends, we shall be very happy if you accept our invitation and decide to cooperate with us. Please come and visit us.

Kopie dopisu, který Julius Tomin zaslal dne 20. května 1978 na čtyři zahraniční univerzity. Obsáhlý dopis poslal Tomin celkem čtyřem zahraničním univerzitám. Anglické verze putovaly na univerzity v Oxfordu a v Harvardu, německé pak na univerzity v Heidelbergu a v Berlíně. Ze zmíněných čtyř univerzit reagovala pouze oxfordská. Fond Jan Hus Educational Foundation

Fotografie z utajeného setkání Julia Tomina se studenty. Fond Barbary Dayové

Britské bytové semináře v domácnosti manželů Evy a Petra Oslzlých

Marta Mrázová

Jiří Müller věděl, že se kvůli svým – režimu nepohodlným – aktivitám nemůže stát hostitelem zahraničních přednášejících. Rozhodl se proto oslovit svého dlouholetého přítele Petra Oslzlého, v té době dramaturga brněnského Divadla na provázku, jehož působení v divadle a další kulturní činnost mohly poskytnout seminářům „dokonalé krytí“. (DAYOVÁ 1999, 133) Oslzlý měl totiž mnoho zahraničních kontaktů spojených s divadlem, takže nepůsobilo podezřele, jestliže se u něj objevila návštěva z ciziny. Zároveň cíleně vybral domácnost harmonicky fungujícího manželství Evy a Petra Oslzlých: „... protože jen dobré manželství mohlo vydržet nároky, které jsem měl.“¹⁸ Stejně postupoval při výběru domácnosti manželů Jany a Milana Jelínkových pro francouzské přednášející a Marie a Jaroslava Blažkeových pro německé přednášející. Nutno také zdůraznit, že samotné pevné pouto mezi Bronislavou a Jiřím Müllerovými bylo jádrem bezchybné organizace těchto akcí.

Müller se obrátil na Petra Oslzlého s tím, že by s ním a s jeho ženou Evou chtěl probrat „závažný návrh“. (OSLZLÝ 1993, 13) Při následné návštěvě jim vysvětlil způsob, jakým by měl být zamýšlený seminář organizován, a výslovně je upozornil na rizika, která by z něj pro ně vyplývala. Petr Oslzlý vzpomíná: „Jiří vzhledem k naší hodnotové orientaci – myslím mojí a mé ženy – předpokládal, že dáme tomuto podniku k dispozici svůj byt, že se plně ujmeme organizace, že to vezmeme za své a že budeme také ochotni riskovat kolizi s StB, která samozřejmě hrozila, a pokud by k ní došlo, nesporně by ohrozila celou naši rodinu.“ (OSLZLÝ, JEŘÁBKOVÁ 2020, 176) Manželé Oslzlí bez váhání souhlasili. Měli k tomu několik osobních důvodů. Vysokou školu vystudovali v relativně svobodných poměrech 60. let 20. století a byli tak pro totalitní režim „ztracenou“ generací, protože „příliš načichli poznáním svobody v osmašedesátém roce a naopak (...) nenačichli marxismem“. (OSLZLÝ 1993, 14) V důsledku toho nemohli

¹⁸ E-mail Jiřího Müllera Petře Pichlové ze dne 27. března 2019.

NOTES FOR VISITORS TO PRAGUE AND BRNO

1) Accommodation

Unless you are staying with a private individual, it is advisable to book a hotel in advance. One way to do this is through a travel agent in this country. The usual arrangement is that one pays in advance (in western currency) for the room and for half pension, receiving in return a set of vouchers. The food vouchers are for fixed sums in Czech currency, and they can be used towards payment of bills in any of the Interhotel restaurants in Czechoslovakia - so that you are not restricted to eating in your own hotel. One may also be given vouchers to cover the cost of a hotel bus, run by Čedok (the Czech travel agency), from the airport to the hotel and back again. If one has paid for half pension in advance, one is under no legal obligation to change money into Czechoslovak crowns. The cheapest hotel that can be booked from this country is the Zlatá Husa in Wenceslas Square; it is not grand but is perfectly adequate.

A booking can also be made by sending a post card to the hotel of your choice in advance. It is also possible to go without a booking and find one's own hotel, though there is a risk that this may not be easy to do. (The production of a 20 Kč note at a hotel desk has been known to cause a room to become suddenly available.) If one travels in either of these fashions one is legally obliged to change a certain amount of money - about £10 for each day of the visit - at the official rate (and one cannot change it back into Western currency). This must be done at the airport or on the border crossing point before passport control.

If you are staying privately, i.e. not in a hotel, the same point about money applies. It is also essential to register with the police. (If you are staying in a hotel, the hotel will do the registration for you.)

2) Money

Money can be changed legally at the airport or at any bank; the queues are usually shortest at the airport. It can also be changed legally at some hotels. Money that is changed legally can be changed back into Western currency if it is over and above the amount one is obliged to change by law; the appropriate receipts are needed. Money that is changed illegally cannot be changed back. No significant amount of Czechoslovak money - which in practice means no amount over about 50 Kčs - may be taken out of the country. Even at the official rate of exchange Czechoslovakia is not expensive. (Money can be changed illegally at a better rate, most often with taxi drivers and night porters. It can never be considered a safe practice.)

3) Security

a) Border crossings

Passport and visa are examined on entry and travellers' cheques, foreign currency and valuable including cameras are sometimes registered. A simple registration ticket for these if issued should be retained and any conversion to foreign currency or travellers' cheques entered upon it. If you are carrying a lot of money prepare a story about preferring it to travellers' cheques or needing it for some later part of your trip. (If the cash is for stipend distribution, then avoid declaring it if possible.) Usually visitors are not searched, although in recent months some visitors have had their books confiscated. It is best to prepare some story about why you have so many books with you. Perhaps you are in the midst of a research trip or you were given them at your last port of call. It is also best to pencil your name in some, and perhaps to insert marker slips with notes suggesting you are reading them. Visitors to Brno will normally catch the bus leaving Vienna shortly after 5.00 p.m. It takes about 45 minutes to reach the city centre by bus from the airport and then about 5 minutes walk to the bus station.

Jan Hus Educational Foundation a brněnský samizdat

Petra Pichlová

Smysl pro konspiraci se u Jiřího Müllera plně rozhořel po propuštění z pětiletého vězení v prosinci 1976.⁴¹ Právě tehdy se začal poprvé intenzivně věnovat samizdatové činnosti. V ní totiž spatřoval smysluplnou aktivitu, která dokázala nejen probouzet z nečinnosti, ale navíc i propojovat svět disentu s širším čtenářským okruhem. Tato snaha o propojování se Müllerovi (a velmi záhy také Bronislavě Koutné, která se za Jiřího Müllera provdala v roce 1979) úspěšně dařila. Rozrůstala se tak nejen samotná produkce jejich vydavatelství původně zamýšleného jen jako reedice *Petlice* Ludvíka Vaculíka, ale rostl také počet odběratelů právě mimo disidentské kruhy, dokonce i v oficiálních strukturách. Patřili mezi ně dle vzpomínek Jiřího Müllera i soudci Městského soudu v Brně: „Byla zde skupina čtyř soudců, dvě ženy a dva muži. A jedna žena dokonce redigovala nějakou literaturu. Prostě všichni jsme měli zájem. Já jsem měl zájem, abych je nijak neohrozil, aby oni byli dál soudci. Jeden z nich se potom stal předsedou Ústavního soudu.“ (URBÁŠEK 2005, 598)

K takovému rozrůstání mohlo dojít jen díky dodržování pravidel důsledné konspirace a snahy o maximální utajení činnosti: „Müllerovi dodržovali přísná konspirační pravidla: v nejrůznějších oblastech s nimi soustavně či příležitostně a vědomě i nevědomky spolupracovaly desítky osob, které však o sobě navzájem nebyly informovány.“ (PŘIBAN 2018, 515) Toto utajení, byť s sebou přinášelo značná negativa⁴²,

⁴¹ Jiří Müller byl zatčen v listopadu 1971 a o rok později odsouzen k trestu ve výši pět a půl roku za podvracení republiky (organizoval výrobu a distribuci letáků k volbám do zastupitelských orgánů). Propuštěn byl v prosinci 1976. (PŘIBAN 2018, 514) Ihned po propuštění podepsal *Prohlášení Charty 77* a text prohlášení odvezl do Brna, kde společně s Jaroslavem Šabatou získával první signatáře.

⁴² „Protože když jsem dělal něco, co jsem si plánoval na pět nebo na deset let, tak jsem to dělal proto, že jsem měl promyšleno, jak a proč. Ne proto, abych se tím pochlubil svým přátelům, že dělám takovouhle věc. Tak jsem považoval za naprosto potřebné jim o tom nepovídat. A tím se pro mě a pro mou ženu – mě to netrápilo, ale mou ženu to trápilo hodně – vytvářela situace, kdy řada lidí se domnívala, že nastal nějaký zlom v mém životě a že my najednou nic neděláme. Třeba si živě pamatuji, jak jeden můj přítel přišel sem k nám, že nám chce pomoci z deprese. Až do těchto podob to šlo.“ (URBÁŠEK 2005, 597)

Jiří Müller těsně po návratu z vězení na konci roku 1976. Fond Jiřího Müllera

V roce 1979 se Jiří Müller oženil s Bronislavou Koutnou. Další neoficiální aktivity byly již jejich společným dílem. Na fotografii s rodiči na chatě v roce 1979. Zleva: Bronislava Koutná, Jiří Müller, Františka Müllerová, Vilém Müller a Anna Koutná Tesařová. Fond Jiřího Müllera

Bytová kina

Romana Dominika Hrbatová

Kinematografie, stejně jako jiné formy umění, byla v Československu v období první poloviny 80. let 20. století ovlivňována cenzurou. Do běžné distribuce se některé z filmů nesměly vůbec dostat, do soukromí československých domácností pak už vůbec ne. Tato kulturní oblast se stala jedním ze zájmů manželů Bronislavy a Jiřího Müllerových. (PICHLOVÁ 2020, 333–334) Pro pořízení videokazet i videorekordérů pro domácí účely byly na tuzemském trhu jen omezené možnosti. Zatímco za hranicemi byly dostupné a velmi hojně užívané, běžný občan Československa takovou výsadu neměl. Na tuzemském trhu se na přelomu let 1983–1984 objevily první videorekordéry značky Tesla⁷⁶, které byly většinou dostupné v prodejnách Tuzexu. Další z možností pořízení přístroje byl dar nebo dovoz ze zahraničí.⁷⁷ Nabízela se tímto možnost, jak technologický předstih západního světa využít ve prospěch větší svobody u nás. O této variantě Müllerovi přemýšleli velmi dlouho. „Myšlenka dovozu videorekordéru nebyla chvilovým nápadem, manželé Müllerovi ji měli promyšlenou do detailů včetně dalších aspektů, které by domácí kina mohla nabízet.“ (tamtéž, 333) Svůj návrh otevřeli, spolu s možností vzniku projektu tzv. domácího kina⁷⁸, při návštěvě Paula Flathera v červenci 1984. „Základní myšlenka byla stejná jako v případě samizdatu, proto svůj projekt pojmenovali *Most Klub*, tedy snaha o vytvoření překlenutí, mostu z uzavřeného ghetta disidentů směrem k tzv. šedé zóně: „Most Klub: zde je plán na videoklub, který JM popisuje jako most ze současného ghetta, kde se

⁷⁶ Jednalo se o přístroje sestavené ze sad, které dovážela nizozemská firma Philips, s níž měl uzavřenou licenční smlouvu bratislavský závod Tesla. (DĚD 1987, 256)

⁷⁷ Jiří Müller ve svém dopise navrhuje Rogeru Scrutonovi dopravení videorekordéru do Československa ze zahraničí legálně – například jako svatební dar. Dopis Jiřího Müllera Rogeru Scrutonovi z 22. srpna 1984. Uloženo ve fondu JHEF v podsírbce ODKAZ MZM.

⁷⁸ Petr Oslzlý na existenci bytových kin vzpomíná: „Britští přátelé vozili u nás nedostupné knihy a vedle toho se neustále dotazovali, nepotřebujeme-li ještě něco dalšího. Takže jsme s Jiřím Müllerem nejprve přišli na to, že bychom mohli provozovat domácí „undergroundové“ kino, kde bychom promítali zakázané filmy. Z Británie jsem dostal valuty, abych mohl koupit v Tuzexu barevnou televizi a video, jehož vlastnictví bylo alespoň v našich kruzích tehdy dost raritní.“ (OSLZLÝ, JEŘÁBKOVÁ 2020, 183)

Podzemní univerzita a výtvarné umění

Romana Dominika Hrbatová

V Československu byla 80. léta 20. století pro řadu mladých výtvarných umělců, kteří odmítali svůj svobodný projev podřizovat „normalizačním představám“ a cenzurním zákazům a příkazům, složitá a nepřijatelná. Mnozí z nich se tak zařadili mezi „nepovolené“¹⁰¹ umělce, čímž ztratili možnost se výtvarným uměním oficiálně živit a museli si najít jiný způsob obživy.¹⁰² Tato situace se postupně odrážela ve všech oblastech, především pak ve školství. Zároveň nebyla dostupná ani odpovídající odborná literatura ke studiu. Možnost, jak se dostat k pramenům zabývajícím se současným výtvarným uměním v Československu i ve světě, byla složitá a především finančně nákladná.¹⁰³

Žádné umělecké dílo nemůže existovat jen samo pro sebe. Je to vzájemná interakce umělce s divákem a samozřejmě i umělců vzájemně mezi sebou. Možnost diskuse, možnost inspirace, stejně jako svobodný trh s uměním, to vše ovlivňuje existenci svobodného tvůrčího prostředí. Tak jako literát těžce nese, když píše pouze do šuplíku, stejně tak výtvarník potřebuje svá díla vystavovat na veřejnosti. Proto samozřejmě výtvarníci hledali možnosti vystavovat společně, a to v „malých neformálních galeriích“ (byty, chalupy, zahrady).

V rámci své koncepce podzemní univerzity jako „Faculty of Arts“ vnímal tehdy jeden z organizátorů Petr Oslzlý, který sám vedle divadelní vědy vystudoval i dějiny umění, jako žádoucí i zprostředkování přednášek z oblasti výtvarného umění. V květnu 1985 se díky mezinárodnímu vystupování Divadla na provázku dostal do Velké Británie. Divadlo zde uvedlo svou anglickou verzi hry Bertolta Brechta *Svatba* na 19th International Brighton Festival. (OSLZLÝ A KOL. 1999) Právě v Brightonu se poprvé setkal s Jessicou Douglas-Homeovou (Jessica Gwynne – její dívčí jméno). Domlu-

¹⁰¹ Nebylo tehdy rozhodujícím faktorem, nakolik díla vykazovala uměleckou kvalitu. Rozhodující byly politické názory, případně vstup do Svazu socialistické mládeže nebo do komunistické strany.

¹⁰² V opačném případě jim hrozilo obvinění z příživnictví.

¹⁰³ „Kniha o umění objednaná u západního vydavatele stála i polovinu měsíčního platu.“ (DAYOVÁ 1999, 169)

V zákulisí. Zleva: Jiří Pecha, Boleslav Polívka, Miroslav Donutil, Iva Bittová, Mojmír Maděrič, v zrcadle Ivana Hloužková. Z archivu CED, sig. DHNP-AF-III-016. Foto Pavel Zatloukal

V říjnu 1985 uspořádala Barbara Dayová festival české kultury nazvaný Bristol Czech Fest s cílem představit českou alternativní kulturu. Hlavním lákadlem byla tři představení *Commedie dell'arte* Divadla na provázku. Soubor poté pokračoval do Cardiffu, kde vystoupil s představením a divadelní dílnou v rámci Dnů československé kultury.

Plakát k festivalu Dnů československé kultury, Bristol 1985. Z archivu CED, sig. DHNP-AF-III-016. Foto Pavel Zatloukal

Za organizací této akce stála divadelní historička Barbara Dayová, která se v té době systematicky věnovala teoretické a kritické reflexi tvorby Divadla na provázku.

PAPRSKY SVOBODY

Britská podpora brněnského disentu
v 80. letech 20. století

Autorky: Romana Dominika Hrbatová, Marta Mrázová, Petra Pichlová
Překlad resumé: Jana Klapilová
Jazykové korektury: Taťána Pernesová
Fotografie: Archiv Národního muzea, CED, ČTK, MZM, osobní archivy
(Ros Campbellová, Petr Oslzlý, Jiří Zlatuška)
Autoři fotografií: Petr Baran, Jiří Exner, Jana Jelínková, Jef Kratochvil,
Ivan Kyncl, Demeter Malaták, Pavel Zatloukal, Igor Zehl
Grafická úprava a sazba: Silvie Straková
Návrh obálky: Rostislav Pospíšil

Vydavatel: Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, 659 37 Brno
Tisk: Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, 659 37 Brno
Vydání první
Brno 2025

ISBN 978-80-7028-625-8